

DA LI SE S PRAVOSLAVLJEM MOŽE U EVROPU?

Radovan BIGOVIĆ

Svi dosadašnji modeli odnosa Crkve i države pokazali su se neuspješnim, na trenutke i tragičnim, kako za Crkvu, tako i za svet. Moderna društva nisu antireligiozna – ona čak stvaraju razne oblike sekularne religioznosti, ali su u velikoj meri anticrkvena i još više antiklerikalna.

SOCIJALNA TEORIJA U PRAVOSLAVNOJ

crkvi nije razvijena u toj meri kao što je u Katoličkoj crkvi i protestantskim verskim zajednicama. Sociološko-socijalna pitanja za nju nisu suštinska i primarna pitanja. Pravoslavna crkva nije i ne treba da bude politička sila. U društvenoj nemoći krije se njena najveća moć. Svojom prirodom i zadacima ona je iznad političkih, klasnih, nacionalnih i drugih struktura u društvu. To ne znači da je apolitična i da je uopšte ne zanimaju društvena pitanja. Naprotiv. Crkvu zanimaju sva ljudska pitanja, od pravde i mira do etičkih načela i političkog poretka. Ipak, ta pitanja imaju uslovnu i relativnu vrednost. Primarni cilj Crkve jeste evangelizacija i hristijanizacija društva, spasenje sveta od greha i smrti. U sociološkom smislu Crkva je izrazito društveni fenomen. Crkva je „novo društvo“, „grad koji na gori stoji“, model i obrazac svakog zemaljskog grada i društva. No, i pored toga, njena uloga nije da podržava bilo koji društveni poredak ili da bude sva mobilisana za ostvarenje ciljeva društvenih struktura i ideologija. Njen zadatak jeste da oslobađa ljude i društva u celini, istorijskih okova, društvenog institucionalizma i konstitucionalizma, koji su uvek pretnja i izazov ljudskom dostojanstvu i slobodi. Ona otkriva svetu i vremenu nadistorijske, naddruštvene, transcendentne ciljeve i vrednosti. Otkriva ono što je krajnje i poslednje, večno i neprolazno.

Između modernih društava i Crkve na evroameričkom kontinentu danas više nema otvorenih neprijateljstava i sukoba, ali postoje suštinske napetosti i protivrečnosti. Crkva više ne normira javni i društveni život. Ona se nalazi na marginama društva ili je i sama funkcionalizovana u kodove potrošačke ideologije progressa. Liberalno-demokratska društva (društva u „tranziciji“ znatno više) svim silama nastoje da sveukupni društveni život i institucije „emancipuju“ od crkvenog uticaja i da Boga isključe kao aktivnog subjekta iz društveno-istorijskog procesa.

Kod velikog broja ljudi postoji uverenje da Crkva i građansko (civilno) društvo ne mogu zajedno; da su to pojmovi koji se isključuju. U radikalnoj formi postoji dilema: *ili sloboda ili Bog*. Kod nas to ima i pedagoške implikacije, što se pokazuje kroz postavljanje alternative: ili crkveno ili građansko vaspitanje i obrazovanje. U našoj sredini (i ne samo našoj) može se čuti da su hrišćansko i moderno nespojivi pojmovi; da se s pravoslavljem ne može u Evropu, da je pravoslavlje nacionalističko, konzervativno, usmereno prema prošlosti a ne ka budućnosti, čak da je prepreka liberalnim i demokratskim procesima. Na žalost ni Evropska unija još nije našla odgovarajući stav prema hrišćanstvu i Crkvi, stav koji bi bio primeren njihovoj istorijskoj ulozi i njihovom značenju za Evropu, a koji bi ujedno odgovarao prirodi svetovne političke zajednice. Moderna društva nisu antireligiozna – ona čak stvaraju razne oblike sekularne religioznosti, ali su u velikoj meri anticrkvena i još više anti-klerikalna. Hrišćanstvo se sve više preobražava u prirodnu religiju. Suočeni smo sa eksplozijom paganske i magijske svesti i religioznosti.

Kao što je svima poznato, osnovni postulat hrišćanske vere jeste vera u Svetu Trojicu, tojest, učenje da je hrišćanski Bog Trojični Bog, da postoji kao zajednica tri božanske Ličnosti: Oca, Sina i Duha Svetog. Te tri ličnosti su jednake (identične, paritetne) po prirodi. Te tri Ličnosti jednim Bićem čini Ličnost Boga Oca – i slobodna, nesebična i neograničena ljubav. Svaka Ličnost Svete Trojice ima svoj neponovljivi lični identitet. Lica Svete Trojice su različita, ali deluju saglasno, sinergično, jedinstveno. Na prvim stranicama Biblije govori se o tome da je čovek ikona Božija, tojest, da je pozvan da postoji na način na koji postoji Bog. Drugim rečima, Sveta Trojica je model i obrazac postojanja Crkve, društva i sveta.

Kakve sociološke implikacije ima taj temeljni stav hrišćanske ontologije? Navešću samo nekoliko najznačajnijih kategorija.

1. Pravoslavna teologija ističe *jednakost* (jednaku vrednost) svakog ljudskog bića po prirodi. To podrazumeva jednakost polova po prirodi i nemogućnost *subordinacije* među ličnostima, narodima, polovima.

2. Pored jednakosti ljudske prirode, drugo načelo je načelo *pluralizma* (različitosti). Različitost je prirodna datost. To znači da svakom ljudskom biću mora biti priznat jedinstveni i neponovljivi personalni identitet. To načelo ne samo što mora biti proklamovano već mora biti i zaštićeno i poštovano. Negacija različitosti (pluralizma) u suštini je negacija slobode. Treba naglasiti da to podrazumeva religijski, kulturni, nacionalni i svaki drugi pluralizam.

3. Treće načelo je načelo *jedinstva* (harmonije, sa-radnje, sa-dejstva, sa-glasja). Bog poziva različite ljude i narode, bez izuzetka i diskriminacije u zajednicu sa sobom. Poziva ih da žive u jedinstvu, slozi, harmoniji. Svet je pozvan da bude „kosmička Liturgija“. Jedinstvo čovečanstva nije datost, već je zadatost, konačni cilj. To jedinstvo ne podrazumeva unifikaciju i jednoobraznost društva, a još manje gušenje i potiranje ličnih, nacionalnih, religijskih i kulturnih identiteta. Hrišćansko jedinstvo je *jedinstvo*

u *Hristu-istini, jedinstvo u različitosti* ili *različitost u jedinstvu*. Viševjekovno iskustvo Crkve pokazuje da jedinstvo bez pluralizma (različitosti) na društvenom planu prouzrokuje totalitarni kolektiv, a različitost (pluralizam) bez jedinstva anarhiju, sukobe, deobe i neprijateljstva, a, na kraju i smrt među pojedincima, narodima i religijama. Sadržaj hrišćanskog poimanja jedinstva čini ljubav, a ne samoživi interes. Drugi za hrišćane nije nužno zlo koje treba trpeti i tolerisati zbog ovih ili onih razloga, već druga polovina našeg bića, naš *alter ego*, brat, bez obzira na to da li je reč o *drugom* u vertikali ili horizontali.

4. Četvrto načelo je načelo *ravnoteže* na relaciji Bog-čovjek, ličnost-zajednica, jedan-mnogi, privatno-zajedničko, jedinstvo-različitost, lokalno-univerzalno, nacionalno-multinacionalno. U praksi to nije uvek bilo tako, ali se od ravnoteže nikada nije odustajalo.

5. Načelo *autonomnosti* (odvojenosti) Crkve i države, ali i svest o neophodnosti njihove međusobne saradnje. Tako je nastala poznata teorija o *simfoniji* Crkve i države na hrišćanskom Istoku.

6. Kategorija *samoograničenja* na svim planovima imala je važnu ulogu u istoriji istočnohrišćanskih naroda i društava. Pored samoograničenja treba pomenuti *ljubav, pokajanje, praštanje, pomirenje* ideju *svetosti* i ideju *providencijalnog naroda*, koju treba razlikovati od ideje *izabranog naroda*.

7. Kategorija mučeništva (svedočenja), koja nema nikakve veze s nekrofilstvom. Ona znači da nije dozvoljena upotreba bilo kog oblika sile u rešavanju sporova i sukoba među ljudima. Znači i da se čovek, kada se nađe pred dilemom *trpeti nasilje ili činiti nasilje*, opredeljuje za trpljenje. Znači još i odustajanje od osvete, jer ona je ona uvek ponovljen i uvećan zločin.

8. Nenasilno rešavanje sporova i sukoba koji su, na žalost, neminovni u istoriji.

9. Ličnost Boga i ličnost čoveka su najveće vrednosti u svim svetovima koje ne mogu biti žrtvovane za ostvarenje bezličnih ciljeva i vrednosti.

Pažljiva komparativna analiza brojnih konvencija i deklaracija o ljudskim pravima, s jedne strane, i s druge, mnogih crkvenih dokumenata koji se odnose na iste društvene probleme sigurno bi pokazala njihovu veliku sličnost, pa i identičnost kada je reč o pitanjima društvene etike i aksiologije. Najveća neslaganja odnose se na problem abortusa.

Sociolozi i politikolozi ističu da su osnovna svojstva civilnog (građanskog) društva: pluralizam, autonomija, civilnost, relacija, javnost, volontarijat, komunitarne strukture, solidarnost, supsidijarna organizacija društva. Nijedno od tih načela nije nesaglasno s načelima hrišćanske sociologije.

Crkva Hristova ne može, osim ako neće da izneveri sebe, da ne bude stalni pokret nenasilnog otpora svim oblicima totalitarizma, šovinizma, nacionalizma, etatizma, egalitarizma, rasne ili verske diskriminacije. Ona nema nijedan razlog da ne podrži i

ohrabri sve one koji se zalažu za poštovanje ljudske ličnosti, ljudskih prava i sloboda, ali i dužnosti, i sve one koji se zalažu za pravedniju preraspodelu materijalnih dobara, zaštitu čovekove okoline, razoružanje. Ona treba da podrži opravdanu borbu protiv kriminala, terorizma, trgovine ljudima, droge, alkoholizma, mnogih zloupotreba nauke, tehnike, informatike, medija, „diplomacije raketa“ i mnogobrojnih drugih društvenih anomalija.

Društvene procese Crkva ne treba niti da *a priori* prihvata niti pak da ih panično negira. Od nje se očekuje da društvene pojave odgovorno, kritički i stvaralački tumači i objašnjava, da uvek govori jevanđelskim i proročkim jezikom i da nikad ne sklapa paktove s najmoćnijim društvenim autoritetima.

Sve Pomesne Pravoslavne crkve u više navrata podržale su demokratske procese u zemljama bivšeg realsocijalizma. Crkva je bila jedina „opozicija“ komunističkim diktaturama i najveća njihova žrtva. Ona treba da podrži integraciju Evrope i sveta, ali i da se odupre svakoj prinudnoj asimilaciji i unifikaciji. Pravoslavna crkva je od samog početka u ekumenskom pokretu. S teološkog stanovišta ne može se dovesti u pitanje potreba međuhrišćanskog i interreligijskog dijaloga i saradnje, i to pre svega zbog sotirioloških a ne utilitarnih razloga. Istorija Crkve stalno nas opominje da su pred njom dva opaka iskušenja – iskušenje „bekstva iz istorije“ i iskušenje „potčinjavanja istoriji“ i prirodnim društvenim stihijama. Nadam se da će ona u budućnosti znati da se odupre i jednom i drugom i da će stalno živeti po poznatoj antinomiji: Crkva je u svetu (da ga čuva i spasava), ali nije od sveta. Tako ona na najbolji način ostvaruje svoju misiju u svetu.

Svi dosadašnji modeli odnosa Crkve i države pokazali su se neuspešnim, na trenutke i tragičnim, kako za Crkvu, tako i za svet. Ako je to i delimično tačno, onda smo suočeni s izazovom nalaženja novih oblika sapostojanja Crkve i društva, Crkve i države koje će biti različite od onih u prošlosti. Novo vino ne može u stare mehove.